

Leidraad bij de keuzemodule Omgaan met armoede en sociale uitsluiting

in de opleidingen

Samen leven, Communicatie,

Werk, Levenslang en levensbreed leren.

Ontwikkeld door:

netwerk
tegen
armoede

Datum : juni 2017

Inhoudstafel

Inhoud

1.	Situering	3
A.	Inleiding.....	3
B.	De keuzemodule	4
2.	Module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting	6
A.	Doel	6
B.	De module concreet.....	8
☐	Doelgroep	8
☐	Duur van de module	8
☐	Geïntegreerd aanbieden	8
☐	In samenwerkingsverband.....	9
3.	Aanbevelingen bij de uitwerking.....	10
A.	In een veilige leeromgeving	10
B.	Op maat.....	10
C.	Tandem lesgever BE - ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting...11	
D.	Werken aan groei en verbinding	12
E.	De eigen ervaringen van deelnemers	12
F.	Aanpak en houding van de lesgever BE	13
4.	Armoede en leren.....	17
A.	Omschrijving armoede	17
B.	Armoede en laaggeletterdheid	17
☐	Armoede en laaggeletterdheid gaan hand in hand	17
☐	Armoede en recht op leren	19
☐	Armoede belemmert leren	20
C.	Krachtgericht werken = werken aan empowerment	21
5.	Literatuurlijst : Boeken en films over armoede	23
A.	Boeken:	23
B.	Films:	23
C.	Muziek:.....	23

1. Situering

A. Inleiding

De basiseducatie (BE) ziet kansen in de keuzemodule Omgaan met armoede en sociale uitsluiting, vooral bij het educatieve werk met mensen in armoede.

Het opzet van de module is heel bijzonder: met mensen in armoede werken rond armoede en hun eigen ervaringen in dit verband.

Dit werk is niet evident en moet met **zorg** gebeuren. Daarom wil VOCVO - in samenwerking met deskundige partners - aan BE visie en concrete suggesties aanreiken.

Deze leidraad bij de module is bedoeld om de CBE te informeren en te inspireren. Hij nodigt hen uit om zich verder te verdiepen in het thema armoede en sociale uitsluiting. Het is belangrijk dat CBE de module op een goede manier inzetten, zodat het werk mensen in armoede kan versterken.

Zowel bij het ontwikkelen van het leerplan als bij de leidraad hebben we ervaren werkers uit BE kunnen betrekken. We konden ook beroep doen op De Link vzw, Welzijnszorg en het Netwerk tegen armoede. Daarnaast heeft ook Bindkracht ons geïnspireerd. Deze partners zijn goed geplaatst om mee een visie te stofferen en suggesties aan te reiken voor het werk met mensen in armoede. Zij hebben steeds opnieuw vragen gesteld naar de bedoeling van BE met deze module. Ze gaven ook aan hoe belangrijk het is om de begeleiding met zorg te kiezen en uit te voeren.

In de tekst gaan we daarom dieper in op vragen als: in welke situatie en context zet BE de module al dan niet in, met welke intenties gaan we aan de slag en welke aanpak en houding van lesgevers geeft mensen in armoede kracht en kansen om te groeien.

Op uitdrukkelijke vraag van de partners geven we nog deze bezorgdheden mee. Het lijkt alsof het versterken van mensen in armoede serieus wordt onderschat. De eindtermen van de module klinken **ambitieuw**. Men acht het weinig realistisch dat binnen de beperkte werktijd deze eindtermen met mensen in diepe armoede kunnen gerealiseerd worden. Het is eerder waarschijnlijk dat mensen in armoede een begin maken in een persoonlijk groeiproces. En dat is op zich erg waardevol. Daarom is het ook heel belangrijk uiterst zorgzaam om te gaan met het aspect 'evalueren' van de individuele cursisten. Daar komen we later op terug.

Een andere kwestie is de **begeleiding** van mensen in armoede rond hun ervaringen met armoede. Wie zal in de CBE deze taak toegewezen krijgen? Het werk vraagt deskundige begeleiders. Er is dus meer nodig dan het doornemen van deze leidraad en literatuur. In de eerste plaats is er opleiding en training nodig, ook in het belang van de lesgevers zelf, voor wie deze vorm van ondersteuning onontbeerlijk zal blijken te zijn. Daarom organiseert VOCVO op regelmatige basis i.s.m. De Link vzw een opleiding voor lesgevers BE. Deze opleiding omvat enerzijds een train de trainer, anderzijds een aantal intervisiemomenten. Ze wordt begeleid door een tandem bestaande uit een vormingswerker en een opgeleide ervaringsdeskundige. We stellen dat deze opleiding onmisbaar is voor lesgevers die (gaan) werken met mensen in armoede. We bevelen ten

zeerste aan dat de CBE investeren in deskundigheidsbevordering voor hun werkers m.b.t. werken met mensen in armoede en sociale uitsluiting. (Zie info 'Omgaan met armoede en sociale uitsluiting', een training door De Link vzw in opdracht van Vocvo)

In deze leidraad gaan we eerst in op het concrete werk met de module. De thema's armoede en leren worden uitgewerkt in hoofdstuk 4.

We bevelen ook literatuur en beeldmateriaal aan. Die vind je op pag. 23 van deze tekst.

B. De keuzemodule

De oorsprong van de keuzemodule Omgaan met armoede en sociale uitsluiting ligt in het voortraject van de opleiding Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting (EDAS). De eindtermen passen bij de module Onderzoek naar kansarmoede-ervaringen uit deze opleiding.

Sinds het voorjaar 2016 is BE niet langer betrokken bij EDAS.

BE kan nog steeds met cursisten aan de eindtermen werken, gezien ze werden opgenomen in de module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting, die als een **keuzemodule in 4 opleidingen** van Maatschappijoriëntatie fungeert: Samen leven, Communicatie, Werk, Levenslang en levensbreed leren.

De partners dringen erop aan niet te vergeten dat deze eindtermen oorspronkelijk pasten in de zeer specifieke beroepsopleiding EDAS, waar cursisten m.b.t. hun armoede-ervaringen worden begeleid in de richting van het duidelijke perspectief 'leren werken als ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting'. In deze deeltijdse opleiding van 4 jaar vormt het verwerken en verbreden van de armoede-ervaring de rode draad. Er worden eveneens methodieken en theoretische kaders ingezet om vaardigheden en houdingen aan te leren om de armoede-ervaring professioneel te kunnen inzetten. Met eigen ervaringen aan de slag willen gaan is een voorwaarde om de opleiding EDAS te mogen starten. De keuzemodule voor de BE heeft niet deze unieke en veilige context, noch de tijdsinvestering en dat baart de partners wel wat zorgen.

Lesgevers kunnen gebruik maken van het **leerplan** dat in het voorjaar 2016 door een leerplancommissie werd uitgewerkt. Dit leerplan legt de contouren van het werk vast en biedt een waaier aan educatieve activiteiten ter inspiratie.

De leerplannen van de 4 opleidingen vind je hier:

- Communicatie:

<http://www.stuurgroepvo.be/doc/curriculum/LeerplannenBE/LP%20MO-Communicatie-2016.pdf>

- Levenslang en levensbreed leren

<http://www.stuurgroepvo.be/doc/curriculum/LeerplannenBE/LP%20MO-Levenslang%20en%20levensbreed%20leren-2016.pdf>

- Samen leven:

<http://www.stuurgroepvo.be/doc/curriculum/LeerplannenBE/LP%20MO-Samen%20leven-2016.pdf>

- Werk:

<http://www.stuurgroepvo.be/doc/curriculum/LeerplannenBE/LP%20MO-Werk-2016.pdf>

2. Module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting

De **kernboodschappen rond de keuzemodule** werden opgenomen in het leerplan van de 4 opleidingen waartoe ze behoort. We citeren.

'De keuzemodule **Omgaan met armoede en sociale uitsluiting** laat toe om met de cursisten in te gaan op hun ervaring met armoede en sociale uitsluiting. De keuzemodule is niet theoretisch, al is ze in belangrijke mate gericht op inzichten. De focus ligt op herkennen en onderzoeken van oorzaken en gevolgen van armoede en sociale uitsluiting. Daarbij kan volop gebruik gemaakt worden van de eigen kennis en ervaring van de cursisten, onder andere door middel van methodieken die reflectie, uitwisseling en feedback stimuleren. Het is aan de leraar (begeleider) om cursisten ook goedgekozen informatiebronnen en –kanalen aan te reiken. Zo krijgen cursisten de kans om bijvoorbeeld bepaalde informatie en diensten te leren kennen en te gebruiken.

Voor veel mensen is net de ervaring met armoede en sociale uitsluiting een rem op verdere ontwikkeling. Reflecteren op en bijleren over armoede en sociale uitsluiting in de samenleving opent en ondersteunt leerprocessen. In deze module leren cursisten van hun ervaringen en leren ze kijken naar de eigen krachten. Het gezamenlijke werk in de groep is hiervoor de motor. Het programma kent een geleidelijke opbouw en werkt aan wat er voor mensen nodig is om te versterken. De leraar zet in op verbinding van de cursist met zichzelf, met anderen, met de samenleving (cfr. Bind-Kracht). Het is belangrijk (nodig/onontbeerlijk) dat hij voor de begeleiding kan samenwerken met een ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting.'

De partners maken ons attent op de ambitie die uit deze tekst spreekt waar het gaat over oorzaken en gevolgen van armoede en sociale uitsluiting. Gezien de beperkte duur van de module is het niet mogelijk om met alle (veel) aspecten van armoede aan de slag te gaan. Het is belangrijk om te werken met de **thema's die in de groep naar boven komen én waarvoor de groep kiest**. Deze vorm van participatie is cruciaal om het leerproces van de cursisten te ondersteunen. Het werk moet realistisch en haalbaar blijven, zowel voor de cursist als voor de lesgever.

A. Doel

Met de keuzemodule draagt BE bij aan volgende **processen** :

- mensen in armoede winnen aan eigenwaarde, ze zien o.a. de eigen krachten;
- mensen in armoede vinden toegang tot hun sociale grondrechten en kunnen stappen zetten om ze uit te putten;
- mensen in armoede krijgen zicht op de eigen doelen, voor hun persoonlijk leven en voor hun bijdrage in de maatschappij;
- mensen in armoede raken verbonden met andere mensen, met of zonder armoede.

In de module leren mensen hun eigen mogelijkheden (beter) kennen en kunnen ze sterker worden op verschillende vlakken.

Door te werken met de eigen ervaringen en inzichten inzake armoede worden deelnemers uitgenodigd om te (leren) reflecteren, eventueel zaken in vraag te stellen,

enz. Ze leren kijken naar het referentiekader van anderen, bv. van hulpverleners, e.d. Ze kunnen hun eigen aandeel en dat van anderen in perspectief leren zien, waardoor eventueel schuldgevoel in een ander daglicht komt te staan, ...

De **structurele component van armoede en uitsluiting** wordt steeds mee naar voor geschoven en belicht. We beschouwen mensen in armoede immers niet als 'mensen die uitsluiting ondergaan', maar als 'actoren en partners in verandering'.

Dit betekent concreet dat men zich in de module onderzoekend en kritisch opstelt tegenover de samenleving en mechanismen die leiden tot armoede en uitsluiting of ze in stand houden. Nieuwe inzichten en eventuele nieuwe handelingsstrategieën kunnen mensen versterken tot actor van verandering.

Dit 'actor zijn' kan breed ingevuld worden. Zo kan het in een samenwerkingsverband tussen het CBE en een vereniging waar armen het woord nemen, een Welzijnsschakel of een werking van Samenlevingsopbouw gelinkt worden aan de thema's waar deze plaatselijke werking in het kader van armoedebestrijding op inzet. Maar evenzeer verwijst 'actor zijn' ook naar het eigen leven en de eigen context.

De intenties van BE met deze keuzemodule zijn ondubbelzinnig: **BE werkt aan empowerment, vanuit zorg en respect voor de deelnemers.** In die zin onderschrijft BE het emancipatorische werk van haar partners in de armoedebestrijding. Qua visie en missie sluiten ze duidelijk aan.

De module is niet normerend en heeft geenszins de bedoeling om mensen in armoede 'aan te passen' aan een situatie van structurele uitsluiting. De naam van de module mag geenszins deze indruk wekken.

Deze stellingname heeft gevolgen: CBE is zeer selectief bij het inzetten van de module en kiest voor samenwerkingspartners en projecten die met dezelfde intenties werken. BE gaat voor **emancipatorische trajecten, waarin de deelnemers kunnen groeien.** Het is belangrijk dat deelnemers zichzelf kunnen en mogen zijn. BE zorgt voor een **veilige leeromgeving.**

Oproep: Besteed niet alleen belang aan armoede i.k.v. deze keuzemodule!

We bevelen de CBE aan om 'leven in armoede en sociale uitsluiting' niet alleen aan bod te laten komen in de keuzemodule, maar veel ruimer een plek te geven in heel hun werking. Het kan bv. ook een thema worden in andere cursussen als 'Waar sta ik?', of als gewerkt wordt rond diversiteit, e.d.

Daarnaast brengt de actualiteit (kans)armoede ook regelmatig onder de aandacht. CBE kan daarop inspelen en betrokkenheid tonen. Zo worden bv. activiteiten en acties opgezet rond 17 oktober, de Internationale dag voor de uitroeiing van armoede.

Voor CBE moet het werken met mensen in armoede onderdeel kunnen worden van een echt '**armoedebeleid**'. Het inzetten van opgeleide ervaringsdeskundigen in armoede en sociale uitsluiting maakt daar bijvoorbeeld ook deel van uit, evenals het samenwerken met organisaties die werken met mensen in armoede, e.d.

B. De module concreet

We werken volgende aspecten uit: de doelgroep, de werktijd, geïntegreerd aanbieden en in samenwerkingsverbanden.

□ Doelgroep

BE wil deze module uitwerken met **mensen die armoede en sociale uitsluiting ondervinden**. De eindtermen situeren zich op niveau 2 van de Vlaamse Kwalificatiestructuur, net als alle cursussen in de BE.¹

Uiteraard kan de module leeransen bieden aan alle personen die betrokken zijn bij de uitbouw ervan. We denken bv. aan groepswerkers en vrijwillige medewerkers in organisaties die werken met mensen in armoede waarmee CBE samenwerkt.

Voor welke doelgroep de module ook wordt ingezet, essentieel is dat ze gericht is op het verwerven van meer inzicht in armoede en uitsluiting en het verhogen van respect voor mensen in armoede.

□ Duur van de module

De **module** omvat **60 lestijden**. Ze kan ook verkort worden aangeboden en omvat dan 30 lestijden.

De module kan gemakkelijk gekoppeld worden aan een andere module uit de BE, of de eindtermen kunnen geselecteerd worden i.k.v. een maatwerk, ... Uiteraard spreken we dan over integreren van de inhoud. Het werk rond armoede kan dan bv. thematisch gericht worden door de andere module, wat we willen aanbevelen.

Het spreekt voor zich dat de werktijd voor de groep uitgebreid wordt door 2 modules te koppelen.

Bijvoorbeeld de module Opvoeden (30 u) koppelen aan de module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting (60 u) zorgt voor een totaal van 90 u. Door combinatie van lestijden is er **meer tijd beschikbaar** voor groei bij de cursisten, wat zeer positief is.

□ Geïntegreerd aanbieden

We zien de keuzemodule bij voorkeur goede diensten bewijzen als ze **geïntegreerd** wordt met een andere module die wordt uitgewerkt met mensen in armoede. Werken rond cultuur, gezondheid, duurzaamheid, werk, communicatie, opvoeding van kinderen en budgetbeheer zijn enkele voorbeelden.

Hierbij wordt de **inhoud** van de beide modules **op elkaar betrokken** en wordt het werken aan de **eindtermen geïntegreerd**.

Door deze integratie kan de cursus aansluiten bij de leefwereld van de cursisten die armoede en sociale uitsluiting ervaren. Er is meer tijd beschikbaar voor de eigen ervaringen rond het thema en voor uitwisseling en reflectie. Daar komt het leven in armoede in beeld.

¹ Leerplan Samen leven, Levenslang en levensbreed leren, Communicatie, Werk pag. 16
<http://www.stuurgroepvo.be/doc/curriculum/LeerplannenBE/LP%20MO-Levenslang%20en%20levensbreed%20leren-2016.pdf>

Daarnaast kunnen cursisten leren van elkaar en verkennen op welke manier de materie uit de cursus nuttig kan worden in de eigen situatie. Dit kan de transfer ondersteunen. De houding en de aanpak van de lesgever zijn hierbij essentieel.

CBE kan de module of eindtermen eruit ook **integreren in een maatwerk**. Een gerichte selectie van doelen biedt ongetwijfeld in heel veel contexten een meerwaarde.

❑ **In een samenwerkingsverband**

De module is bijzonder bruikbaar in de samenwerkingsverbanden van CBE met **organisaties die werken met mensen in armoede**. BE kan zijn bijdrage ook d.m.v. deze module afstemmen op hun werk. Voorbeelden van deze partnerorganisaties zijn Welzijnsschakels, OCMW-emancipatorische projecten, CAW, Verenigingen waar armen het woord nemen, projecten van Samenlevingsopbouw,... Deze organisaties behartigen de belangen van mensen in armoede, maken armoede bespreekbaar en werken emancipatorisch met mensen in armoede (empowerment).

De module kan bijvoorbeeld aansluiten bij de armoedebestrijding die de organisatie voert of bij thema's die er worden behandeld: gezondheid, hulpverlening, stress, duurzaamheid, wonen, slim beheer, cultuur, e.d.. BE kan daarbij gepaste modules kiezen en ook Omgaan met armoede en sociale uitsluiting hierbij integreren en op maat van de partner uitwerken of in overleg kan CBE een maatwerk samenstellen.

Voor elke samenwerking geldt dat er tijd en ruimte nodig is om vooraf, maar ook in de loop van de samenwerking grondig **af te stemmen**. Zo geraken leeractiviteiten van BE geïntegreerd in de andere organisatie en haar werking.

Samenwerking verwacht ook engagementen van de partnerorganisatie. Lees er zeker het **draaiboek Samenwerken Leerkansen** op na.

Dit draaiboek is terug te vinden op de MO-site van Vocvo:

<https://sites.google.com/a/vocvo.be/mo-in-de-be/>

3. Aanbevelingen bij de uitwerking

We werken verschillende aspecten uit die essentieel zijn voor de keuzemodule: de veilige leeromgeving, de aanpak op maat, qua inhoud en begeleiders(stijl).

A. In een veilige leeromgeving

We herhalen dat BE de keuzemodule uitsluitend inzet in contexten die voor deelnemers een **veilige omgeving** bieden. Dwang en sanctionering staan groei bij de deelnemers in de weg. BE kiest als partners organisaties die vanuit **eenzelfde engagement** met mensen in armoede werken als de BE en blijft alert bij de ontwikkeling van gezamenlijke initiatieven.

BE bewaakt zijn ambities in het werk met de doelgroep. BE kan m.a.w. geen verlengstuk worden van eventuele beleidslijnen die daartegen ingaan.

Als iemand door een organisatie/instantie wordt aangemaand om de module te volgen, vraagt dit toch expliciete aandacht. CBE moet hierover in gesprek gaan en moet consequent met zijn eigen visie handelen. In alle gevallen wordt open en helder gecommuniceerd, zowel met de partnerorganisatie als met de cursist. Het is belangrijk te komen tot goede en duidelijke werkafspraken. De deelname van de cursist mag geen onderwerp worden van sanctionering of leiden tot negatieve gevolgen. BE bewaakt de kansen voor de mensen in armoede.

Het respecteren van de **privacy** is noodzakelijk om een veilige leeromgeving te kunnen creëren. De ervaringen die cursisten delen in de lescontext mogen niet gebruikt worden in hulpverleningstrajecten of samenwerkingsovereenkomsten.

Daarnaast dient er binnen de groepscontext tussen medecursisten extra aandacht besteed te worden aan duidelijke afspraken betreffende privacy en respect.

B. Op maat

De competenties in de module zijn algemeen geformuleerd. Naargelang de deelnemersgroep en de context waar de module wordt ingezet, zullen ze concreet worden ingevuld, zodat een specifiek programma ontstaat.

De cursus kan niet vooraf helemaal worden uitgedacht, en zeker niet helemaal alleen door de begeleider(s). Het is belangrijk hem samen met de cursisten te ontwikkelen. Hun wensen, noden, verwachtingen, ideeën en vragen worden mee in rekening gebracht. Maar ook de processen van de individuen en de organische ontwikkelingen in de groep zullen sturend zijn. Deelnemers oefenen invloed uit op 'hun eigen aangelegenheden'. Het is dus niet de lesgever die bepaalt wat de cursisten nodig hebben en wat goed is.

Deze aanbeveling sluit aan bij het agogisch project² van BE, dat de cursist centraal stelt. We citeren hier volgende aspecten:

'We hebben daarbij niet enkel oog voor de cursist als lerende, maar ook als persoon. We houden dus rekening met (leer)vaardigheden, leerstijlen, achtergrondkenmerken, persoonskenmerken en motivatie van de cursist. ...

² Zie leerplan Samen leven, Levenslang en levensbreed leren, Communicatie, Werk

Elke module is steeds anders: we passen ons aan aan de cursist, de groep en de leeromgeving. We zetten in op het uitbouwen van gepersonaliseerde leertrajecten en versterken de cursisten via leren:

- We vertrekken vanuit de verscheidenheid van onze cursisten
- We creëren condities die 'leren' bij de cursist mogelijk maken
- We zetten maximaal in op functioneel en ervaringsgericht leren
- We benutten de kracht van groepsleren en van individueel leren
- We maken de cursist bewust van de eigen competenties tijdens het leerproces
- We benutten de inbreng van de cursist maximaal in het leerproces
- We werken aan leerplezier en creëren succeservaringen
- We ondersteunen leren via trajectbegeleiding van de cursist
- We zorgen actief voor doorstroom van cursisten naar interne en externe (opleidings)trajecten.'

C. Tandem lesgever BE - ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting

Een opgeleide ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting is eigenlijk **onmisbaar** voor het begeleiden van mensen in armoede als er gewerkt wordt rond armoede en de eigen ervaringen van de cursisten.

De ervaringsdeskundige kan in tandem met de lesgever BE de module **begeleiden**.

Hij/zij kan een cruciale rol spelen in het leertraject van de cursisten. Door de eigen geschiedenis in armoede zorgt hij/zij voor vertrouwdheid, waardoor drempels weggewerkt kunnen worden. Vanuit de eigen ervaring kan hij/zij de cursisten ook ondersteunen en begeleiden op een zeer herkenbare manier. Hij/zij is ook een rolmodel voor de cursisten.

De tandem lesgever BE - ervaringsdeskundige **geeft de werking samen vorm**. Zij krijgen daar ook de nodige tijd voor.

Ze bouwen samen hun deskundigheid verder uit en volgen zelf ook vorming. De opleiding die Vocvo organiseert legt de basis voor de lesgever. Vorming is onmisbaar rond o.a. kennis van de doelgroep, inzicht in krachtgerichte methodieken en in de belangrijkste aspecten van een goede begeleidershouding.

CBE kan zelf een ervaringsdeskundige in dienst nemen (zie decreet volwassenenonderwijs 2007), of mogelijk is bij de samenwerkingspartner een ervaringsdeskundige aan het werk.

BE kan ook beroep doen op de TAO-Armoede van vzw De Link.

TAO-Armoede is een deelwerking van vzw De Link en actief in heel Vlaanderen en Nederlandstalig Brussel. TAO-armoede wil inzichten over armoede en over de effecten van het leven in armoede binnen de samenleving vergroten. Zo wil zij mee de basis leggen voor een betere beeldvorming en dialoog. Op die manier kunnen organisaties en beleid hun aanpak van armoede verbeteren.

Het aanbod van TAO-armoede bestaat uit vorming, advies, ondersteuning en coaching.

TAO-armoede zet 16 medewerkers, waaronder 8 opgeleide ervaringsdeskundigen, in om het ruimere werkveld en beleid te ondersteunen m.b.t. armoedebestrijding. De expertise kan worden ingehuurd voor een specifieke deeltijdse opdracht of een tijdelijk project.

Meer info vind je via: <http://www.tao-armoede.be/> en <http://www.delinkarmoede.be/>

D. Werken aan groei en verbinding

De module gaat niet over armoede en sociale uitsluiting als inhoud, als 'leerstof'.

Het is belangrijk door een goede begeleidershouding, een goede groepswerking en goed gekozen methodieken groei bij de deelnemers te ondersteunen.

Groei kan betrekking hebben op **inzichten**. Het gaat in belangrijke mate over herkennen en onderzoeken van oorzaken en gevolgen van armoede en sociale uitsluiting. Daarbij kan gebruik gemaakt worden van de eigen kennis en ervaring van de cursisten, onder andere door middel van methodieken die reflectie en uitwisseling stimuleren. Gepast en gedoseerd kan ook wel geconfronteerd worden. Hierbij speelt de opgeleide ervaringsdeskundige een belangrijke rol.

Het is aan de lesgever om de cursisten goedgekozen **informatiebronnen en -kanalen** aan te reiken. Zo krijgen cursisten de kans om bijvoorbeeld bepaalde informatie en diensten te leren kennen en te leren gebruiken. Voor veel mensen is net de ervaring met armoede en sociale uitsluiting een rem op verdere ontwikkeling.

Reflecteren op en bijleren over armoede en sociale uitsluiting opent en ondersteunt leerprocessen. Deelnemen in de groep kan de cursisten sterken om ervaringen om te zetten in een kracht om (nieuwe) stappen te zetten die ze belangrijk vinden.

Hoe dan ook is het de bedoeling om aan verbinding te werken: van de deelnemer met zichzelf, met anderen en met de samenleving. (cfr. Bind-Kracht). Het leerplan bevat een waaier aan methodieken om aan deze processen te werken.

Oproep: Let op met individuele evaluatie!

In de module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting passen geen individuele 'testen' om de groei van de cursisten te meten. Ook dit aspect draagt bij tot de veilige leeromgeving. De processen worden best afgerond met een individueel gesprek, waarbij ter sprake komt wat deelnemen aan de cursus heeft teweeggebracht. Ook een evaluatie met de groep is aangewezen.

E. De eigen ervaringen van deelnemers

We benadrukken dat werken met de eigen ervaringen van de deelnemers **zorgvuldig** moet gebeuren.

We willen een duidelijk verschil maken tussen ervaringen met armoede en sociale uitsluiting en het levensverhaal van mensen.

We trekken lessen uit de opleiding EDAS, die 4 jaar duurt. Daarin leren cursisten met hun eigen levensverhaal te werken om de rol van ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting te kunnen vervullen. Dit perspectief, maar ook de context en de duur

van de opleiding én de deskundigheid van de begeleiders leveren voldoende garanties voor een voldoende veilige begeleiding van deelnemers rond hun eigen levensverhaal. Daarnaast maakt individuele opvolging ook essentieel deel uit van de opleiding, zodat het individuele proces dat mensen gaan wordt opgevolgd en ondersteund.

In de module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting werken we met een ander perspectief. De ervaringen van de cursisten komen aan bod... dat is net de sterkte van de module. Zij krijgen evenwel geen vragen naar hun levensverhaal en er wordt niet (te) diep gegraven in de ervaringen die mensen inbrengen.

Het koppelen van de module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting aan een andere module bewijst hier zijn nut. Het globale thema van de cursus is richtinggevend voor de reflectie en uitwisseling in de groep, bv. gezondheid, wonen, cultuur ... enz. Daarover gaan de persoonlijke verhalen.

De begeleiders kiezen zorgvuldig hun werkvormen, stellen duidelijke vragen en gebruiken methodieken om reflectie en uitwisseling vorm te geven. Zo helpen ze a.h.w. ook de cursisten om 'hun grenzen te bewaken'.

De ervaringsdeskundige kan als begeleider mee attent zijn op wat de gesprekken bij de individuele cursisten teweeg brengen. Hij/zij neemt mee een rol op in de cursistenbegeleiding.

De aanbeveling heeft alles te maken met **voorzichtigheid en zorg** voor de cursisten, maar ook voor de begeleiders, die de processen in goede banen moeten kunnen leiden en voldoende ondersteuning moeten kunnen bieden. De keuzemodule is zowel in tijd als qua ambitie beperkt. Ook het proces dat met de groep kan gegaan worden is begrensd omdat de cursus in tijd beperkt is.

Hoe beter een cursus ingebed is in een context die voor de deelnemers vertrouwd is (bv. armoedeorganisatie), hoe beter ze ook kunnen opgevolgd en ondersteund worden door mensen die hen kennen.

F. Aanpak en houding van de lesgever BE

Werken met mensen in armoede vereist in eerste instantie een goede begeleidershouding. Daarnaast is het ook belangrijk om methodieken gericht te leren kiezen en inzetten. De begeleiding ondersteunt het opbouwen van vertrouwen in de groep, werken aan verbinding, oppikken en versterken van de individuele krachten, de groepsdynamieken, enz.

De lesgever BE in een module Omgaan met armoede en sociale uitsluiting moet een goede **groepswerker** zijn, die de groepsvorming stimuleert en de kracht van de groep inzet om de groeikansen van cursisten te vergroten. Onderling vertrouwen moet kunnen groeien in de groep. Dat begint van bij de opstart van de cursus in een goede kennismaking.

De lesgever moet gesprekken echt verzorgen.

Het programma ontwikkelt zich in interactie met de cursisten, op maat van de groep. Cursisten kunnen leren van elkaar, zeker i.f.v. transfer naar de eigen situatie.

De houding en de aanpak van de lesgever zijn hierbij essentieel. Hij gaat respectvol met de cursisten om, laat zaken aan bod komen waar mensen in armoede tegenaan botsen.

Hoe kijken zij zelf naar armoede en sociale uitsluiting en de maatschappelijke verwachtingen? Wat betekenen eventuele nieuwe inzichten in hun eigen leven?

Belangrijk voor de lesgever is **reflectie** en bereid zijn om **zelf te leren en te groeien** in de begeleiding van mensen in armoede. In eerste instantie gebeurt dit door de ervaring in de groep met de deelnemers en door de nauwe samenwerking met de ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting, die als een tandempartner optreedt.

Daarnaast is **vorming** belangrijk over samenwerken en omgaan met mensen die armoede en sociale uitsluiting ondervinden. Er is heel wat literatuur voorhanden en er wordt ook vorming georganiseerd.

Achteraan in dit servicedocument is een literatuurlijst opgenomen.

Over de **begeleidershouding** schreven we in het dossier Samenwerken³ een uitgebreid stuk. We nemen het hier in grote lijnen opnieuw op.

... Heel belangrijk zijn de aanpak en de houding van de lesgever BE. Het gaat over de manier waarop hij erin slaagt om in **relatie** te treden met mensen in armoede. Inspiratie hierover vinden we in de publicaties van Bind-Kracht.⁴

Bind-Kracht stelt empowerment⁵ centraal in de strijd tegen armoede en ongelijkheid. Empowerment betekent werken aan autonomie in verbondenheid. Men gaat uit van fundamentele afhankelijkheid tussen mensen. Daarbij streeft iedereen naar autonomie, maar steeds in verbondenheid met anderen.

Empowerment stimuleert de eigen mogelijkheden van mensen en biedt ondersteuning en versterking waar nodig.

Het werk van de basiseducatie is ook werken aan **empowerment**. Enkele noodzakelijke pijlers hierbij zijn:

- een educatieve relatie gekenmerkt door betrokkenheid, gelijkwaardigheid en wederkerigheid
- een krachtenperspectief
- een ondersteunende en schakelende lesgever
- een competente en empowerende organisatiecontext.

Mensen in armoede zoeken naar **gelijkwaardigheid** op relationeel vlak en gaan gemakkelijker op weg met iemand die zich ook als mens durft tonen. Uitbouwen van

³ Samenwerken, Leidraad voor het opzetten en onderhouden van samenwerking voor centra voor basiseducatie, verenigingen waar armen het woord nemen, welzijnsschakels, Vocvo 2016

⁴ Inspiratiebron: Tien krachtlijnen van Bind-kracht, <http://194.78.48.75/bindkracht.be/Home/WatisBindKracht/Krachtlijnen.aspx>

⁵ 'Empowerment is een proces van versterking waarbij individuen, organisaties en gemeenschappen greep krijgen op de eigen situatie en hun omgeving en dit via het verwerven van controle, het aanscherpen van kritisch bewustzijn en het stimuleren van participatie' (Driessens & Van Regenmortel, 2006).

leerkansen vraagt om een nabije, warme en persoonlijke relatie met een emancipatorische dynamiek.

Het is belangrijk dat de lesgever BE zich kan **verbinden** met de leefwereld van mensen in armoede. Dat schept ruimte voor de **kracht van het verschil**.

Door zicht te krijgen op de leefwereld van mensen in armoede, kan de lesgever BE bepaalde gedragingen, houdingen en weerstanden beter kaderen. Hij kan de effecten van uitsluiting en de diepe kwetsuren leren kennen. Hij kan ook rekening houden met rollen die betekenis geven. Hij kan de mechanismen van veerkracht ontdekken en aansluiten bij de drijfveren en de wensen van deelnemers. De kracht van het verschil wordt duidelijk door open te staan voor dit 'anders-zijn'. Ook door het durven bevragen en het leren begrijpen, maar ook door het confronteren met de eigen waarden en normen. De lesgever en de cursisten kunnen veel van elkaar leren door samen op weg te gaan. Als er ruimte komt voor **wederkerigheid** in een educatieve relatie, kunnen ze elkaar versterken.

Een **krachtgerichte kijk op mensen** in armoede staat centraal in Bind-Kracht. Het concept 'veerkracht' staat voor het vermogen zich positief te ontwikkelen ondanks moeilijke levensomstandigheden. Het is een belangrijke conditie van empowerment en het appel erop is de sleutel van een krachtgerichte vorming.

Bijvoorbeeld een vereniging waar armen het woord nemen of een welzijnsschakel biedt een omgeving met kansen op **positieve identiteitsvorming en rolverwerving**. Daar wordt 'de tweede klap' vermeden (de vernedering en uitsluiting die met armoede gepaard gaan). Ze biedt een warme plek, een groep en steunfiguren en creëert mogelijkheden om 'te geven'.

Wie werkt in een vereniging of een welzijnsschakel moet ook rekening houden met de kwetsuren van mensen in armoede en de achterliggende psychologische mechanismen, zonder mensen in armoede te beschuldigen of armoede te individualiseren.

De lesgever moet flexibel omgaan met zijn rol en streven naar een goede rolcombinatie, die geen kwetsuren toevoegt, maar duurzame resultaten biedt. De lesgever en de cursist **werken samen** aan wat belangrijk is voor de cursist.

Versterken en verbindend werken kunnen enkel door in **dialoog** te gaan. De cursist wordt een medespeler in het leerproces. Daarin wordt op zijn ritme gewerkt in een relatie waarin hij **zichzelf kan zijn**. Hij voelt er zich goed en kan zijn zelfbeeld versterken. Dit vraagt van de lesgever een **positieve basishouding**. Er is respect (voor het anders-zijn van de deelnemer), partnerschap, presentie (eerlijke, opmerkzame, geduldige en vrije aandacht voor de cursist) en het krachtenperspectief.

De lesgever zal geconfronteerd worden met **spanningsvelden** in de relatie met de cursist. Zo is er het spanningsveld tussen vertrouwen en controle, tussen afstand en nabijheid, tussen product- en procesgericht werken, tussen meer afhankelijkheid creëren en verhoging van autonomie, tussen belangen van de organisatie en die van de cursist. Met elke cursist gaat hij op zoek naar een nieuw evenwicht. In het bewust omgaan met deze spanningsvelden, in dialoog met de cursist, komt een creatieve, krachtgerichte educatie tot stand.

Competente werkers hebben ook competente organisaties nodig. Samenwerken met mensen in armoede veronderstelt lesgevers die sterk staan in hun eigen empowermentproces. Dit houdt in dat organisaties zorg dragen voor de lesgevers als

personen. Empowerende organisaties stimuleren het 'selfempowerment' van hun werknemers. Ze voorzien er de nodige randvoorwaarden voor.

Daarnaast veronderstelt Bind-Kracht een krachtgerichte omgeving. Er is ruimte nodig voor het creëren van **ontmoetingskansen en steunsystemen** voor de werkers.

4. Armoede en leren

A. Omschrijving armoede

Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen op verschillende levensdomeinen die intens met elkaar verweven zijn. Armoede is een netwerk van sociale uitsluitingen dat zich uitstrekt over meerdere gebieden van het individuele en collectieve bestaan. Het scheidt mensen in armoede van de algemeen aanvaarde leefpatronen van de samenleving.⁶

Tussen het leven van mensen met en zonder armoede-ervaring bestaat er dus een moeilijk overbrugbare kloof, die zich manifesteert op verschillende vlakken: structurele participatie, vaardigheden, kennis, gevoel en krachten van de mensen.

Deze kloof kan enkel overbrugd worden wanneer de samenleving (zowel het beleid als het brede middenveld en andere actoren) beroep doet op de kracht die mensen in armoede en hun omgeving bezitten, de voorwaarden creëert zodat mensen in armoede deze kracht kunnen aanwenden en iedereen gelijke kansen geeft om aan alle aspecten van de samenleving deel te nemen.⁷

B. Armoede en laaggeletterdheid

▣ Armoede en laaggeletterdheid gaan hand in hand

Laaggeletterdheid is vaak een belemmering om te kunnen participeren in de samenleving en andersom vergroot armoede het risico op laaggeletterdheid.

We kunnen verwijzen naar verschillende onderzoeken. Zo liet de Stichting Lezen en Schrijven in Nederland de relatie tussen armoede en laaggeletterdheid onderzoeken⁸ en zijn er ook de sprekende resultaten van PISA.⁹

In het **onderzoek** 'Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede' uit Nederland lezen we volgende vaststellingen.

Laaggeletterden zijn veel vaker langdurig arm dan niet-laaggeletterden. Mensen die

⁶ Vranken, J., Geldof, D., Van Menxel, G. & Van Ouytsel, J. (red.) (2001). Armoede en sociale uitsluiting. Jaarboek 2001, Acco, Leuven/Leusden, 495 p.

⁷ Naar de aanvulling van Tine Van Regenmortel bij de definitie van Vranken, in Van Regenmortel, T. (2002), Empowerment en Maatzorg. Een krachtgerichte psychologische kijk op armoede, Leuven/Leusden: Acco.

⁸ Over de relatie tussen laaggeletterdheid en armoede, Ingrid Christoffels, Pieter Baay (ecbo), Ineke Bijlsma, Mark Levels (ROA), Mei 2016, Expertisecentrum Beroepsonderwijs, 's-Hertogenbosch, © Stichting Lezen & Schrijven

⁹ PISA: <http://www.pisa.ugent.be/nl>, PISA (*Programme for International Student Assessment*) is een grootschalig internationaal vergelijkend **onderzoek**, dat wordt uitgevoerd onder auspiciën van de **OESO**.

moeite hebben met lezen, schrijven en/of rekenen hebben een veel lager inkomen, zijn twee keer zo vaak langdurig arm en drie keer zo vaak afhankelijk van een uitkering.

Volgens de onderzoekers gaan armoede en laaggeletterdheid hand in hand: laaggeletterdheid is vaak een belemmering om zelfredzaam te zijn en armoede vergroot de kans op laaggeletterdheid. Ze pleiten er daarom voor om bij de aanpak van armoede ook te kijken naar de taal- en rekenvaardigheid van mensen.

Uit de **internationale literatuur** blijkt dat er een correlatie is tussen armoede en laaggeletterdheid: ze beïnvloeden en versterken elkaar.

Laaggeletterdheid heeft ook een negatieve impact op de sociale inclusie. Dit houdt in dat laaggeletterde burgers minder vrijwilligerswerk doen, minder vertrouwen hebben in de politiek en in wijken met een lagere sociale status wonen. Ook met hun gezondheid is het slechter gesteld.

Onderzoek toont ook aan dat het onderwijs er niet in slaagt om ervoor te zorgen dat alle jongeren voldoende geletterd de school verlaten. En daarbij speelt armoede een belangrijke rol. Beperkte basisvaardigheden bepalen de toekomst van heel wat mensen, gezien het belang van geletterdheid in onze samenleving.

Het 3-jaarlijks internationaal vergelijkend onderzoek **PISA** gaat de prestaties na van 16-jarigen op vlak van lezen, schrijven, wiskunde, wetenschappen enz.. PISA stelt vast dat de kansen van jongeren om voldoende geletterd te geraken in de loop van het secundair onderwijs erg samenhangen met de socio-economische situatie waarin hun gezin zich bevindt.

Vlaanderen scoort globaal goed op de vaardigheden. Maar het onderzoek toont aan dat zich bij bepaalde groepen leerlingen een reëel probleem stelt op vlak van geletterdheid en gecijferdheid. Zo bereiken bijvoorbeeld weinig leerlingen van TSO en BSO het hoogste vaardigheidsniveau. En ongeveer 1/3 van de BSO-leerlingen presteert op het laagste vaardigheidsniveau of eronder.

De verschillen in de leerprestaties van leerlingen worden door allerlei factoren beïnvloed en veroorzaakt. PISA toont steeds opnieuw aan dat leerlingen uit gezinnen met een hoge socio-economische status beter presteren dan leerlingen uit gezinnen met een lage socio-economische status.

Daarnaast hebben leerlingen in Vlaanderen die thuis geen Nederlands spreken, een duidelijke achterstand, vb. voor leesvaardigheid en wiskundige vaardigheid.

De socio-economische status van de gezinnen wordt onderzocht a.d.h.v. volgende variabelen:

- het beroep van de ouders,
- het onderwijsniveau van de ouders,
- de educatieve middelen waarover de leerlingen thuis beschikken
- het aantal boeken dat de leerlingen thuis bezitten.

Het is duidelijk dat de toekomst van heel wat jongeren gehypothekeerd wordt in de periode dat ze schoollopen. Hoe zullen zij hun plek veroveren in onze samenleving die steeds hogere eisen stelt qua competenties en mogelijkheden om mee te evolueren?

Veel jonge mensen stoppen ook voortijdig of stromen uit het onderwijs zonder kwalificatie... daarmee zet ook de laaggeschooldheid zich verder.

Als we ervan uitgaan dat zij op school niet altijd bijster goede ervaringen opdoen, dan zal voor velen ook de stap naar opnieuw/verder leren later een hele inspanning vragen. De drempel - ook naar de BE - ligt voor veel mensen hoog.

We lezen in 'Iedereen gelijke kansen op school? Dat denken zij ervan.'¹⁰ de volgende stelling, die onze bezorgdheid alleen maar bevestigt.

'Er tikt een tijdbom bij deze groeiende generatie arme kinderen en jongeren. Al te weinig is de school voor jongeren uit maatschappelijk kwetsbare groepen een plek waar ze succeservaringen opdoen, eigen talenten ontdekken en ontwikkelen. Het watervalstelsel is voor velen een harde realiteit waardoor ze in richtingen belanden die niet aansluiten bij hun belangstelling. De hardnekkige correlatie tussen behoren tot groepen met een lage socio-economische situatie en oriëntatie naar handels- of beroepsrichtingen zonder veel perspectief op de arbeidsmarkt is voor hen een realiteit, bovenop al hun andere zorgen en problemen. Net als de correlatie tussen opgroeien in armoede en in het buitengewoon onderwijs belanden. Of de school verlaten zonder diploma, gedemotiveerd en schoolmoe.

Resultaat: ze zijn slecht opgeleid en hebben weinig of geen kans op werk, vaak in korte en onzekere interimopdrachten. De positieve en empowerende boost die het onderwijs kan betekenen gaat aan hen voorbij. En dan begint de hele cirkel opnieuw.'

❑ **Armoede en recht op leren**

Mensen in armoede ondervinden leemten in vaardigheden en kennis. Die leemten zijn het resultaat van structurele uitsluiting, steeds opnieuw.

Maar mensen in armoede hebben ook ongeziene krachten, ze willen perspectief en willen stappen vooruit zetten.¹¹ Zij willen ook leren.

Extra werk maken van leeransen voor mensen in armoede kan belangrijk zijn vanuit verschillende standpunten¹²:

- een functionalistisch standpunt
- een humanistisch standpunt: onderwijs, leren, als instrument voor individuele emancipatie
- een emancipatorisch standpunt: onderwijs, leren, als een hefboom voor collectieve emancipatie

Het is evident dat de laatste twee motieven primeren voor BE.

BE heeft een opdracht en een missie. BE zet in op de **educatieve achterstelling** van burgers en realiseert zo het **recht op leren**. Laaggeletterde volwassenen breiden er hun

¹⁰ Iedereen gelijke kansen op school? Dat denken zij ervan. Het perspectief van maatschappelijk kwetsbare kinderen en jongeren in het onderwijsdebat. UNICEF België, 2012, blz. 20

¹¹ Visietekst De Link vzw

¹² De school van de ongelijkheid. Nico Hirtt, Ides Nicaise en Dirk De Zutter

competenties uit, waardoor ze zelfstandiger in de samenleving kunnen functioneren en kunnen participeren.

We omschrijven geletterdheid als volgt:

'Geletterdheid omvat de competenties om informatie te verwerven, te verwerken en gericht te gebruiken. Dit betekent met taal, cijfers en grafische gegevens kunnen omgaan en gebruik kunnen maken van ICT. Geletterd zijn is belangrijk om zelfstandig te functioneren en participeren in de samenleving en nodig om zich persoonlijk te kunnen ontwikkelen en bij te kunnen leren.'¹³

Het is belangrijk om met dit aanbod ambitieus te zijn om zoveel mogelijk mensen te bereiken. Daar waar groepen belemmerd worden in het deelnemen aan leeractiviteiten stelt zich een serieus probleem.

Daarom moet een educatief aanbod zo georganiseerd worden, dat mensen in armoede geen drempels ondervinden. Overwegingen moeten gemaakt worden op vlak van bereikbaarheid, organisatie, aanbod aan leeractiviteiten, inhouden en werkvormen/methodieken.

❑ **Armoede belemmert leren**

Leren is niet evident voor mensen in armoede. In het boek 'Schaarste' wordt gesteld dat ze weinig bandbreedte hebben, wat leren belemmert.¹⁴

'Wij stellen dat alle mensen, als ze arm zouden zijn, minder bandbreedte (= mentale capaciteit) tot hun beschikking zouden hebben....

... wat het leven er alleen maar moeilijker op maakt'.

Ook het onderzoek van Greet Geenen en Jozef Corveleyn bevestigt dat een onveilige hechting, waar vaak sprake van is bij mensen in armoede door stresserende levensomstandigheden, leidt tot een verminderd vermogen tot mentaliseren (in verband met opvoeden betekent dit: de capaciteit van een ouder om een ander, bijvoorbeeld het kind, te begrijpen als iemand met eigen verlangens, gevoelens en wensen). Ernstige niveaus van vroege omgevings- en sociale deprivatie kunnen leiden tot een verminderde hersenontwikkeling.¹⁵

In 'Bruggen over woelig water' geven mensen in armoede zicht op psychologische processen die met armoede samengaan. Ze wijzen op de stress, het gebrek aan zelfvertrouwen en de passiviteit die met armoede gepaard gaan. In het bijzonder springt het zelfwaarderingsprobleem in het oog. Het onderzoek stelt ook vast dat de bewustwording omtrent oorzakelijke factoren die de zelfwaardering bepalen, in het bijzonder een gunstig effect hebben op de ontwikkeling naar een positievere zelfwaardering.

¹³ Stuurgroep van het Plan Geletterdheid Verhogen, 27 februari 2013

¹⁴ Schaarste, Hoe gebrek aan tijd en geld ons gedrag bepalen, Sendhil Mullainathan en Eldar Shafir, Amsterdam, Maven Publishing, 2014, pag. 91-92

¹⁵ Helpende handen: gehechtheid bij kwetsbare ouders en kinderen, Greet Geenen en Jozef Corveleyn, Lannoo, 2011

Drempelverlagend werken door BE

BE bereikt in zijn open aanbod reeds heel wat mensen in armoede. Een groot deel daarvan is anderstalig. Voor hen gaat Nederlands leren hand in hand met verhogen van geletterdheid.

Ondanks het feit dat BE er alles aan doet om kansen op leren te bieden voor alle laaggeletterden, ondervinden nogal wat mensen in armoede **drempels** om les te volgen in het open aanbod van de CBE.¹⁶ Daar spelen bv. negatieve schoolervaringen in mee, en is er angst en weerstand om 'opnieuw' onvoldoende ondersteund te worden... een uitdaging voor de aanpak en didactiek in de cursussen. Maar ook factoren als de kosten (voor vervoer, kinderopvang bv.) en de praktische organisatie van de lessen zijn bepalend. Daarnaast stelt BE nogal wat verwachtingen qua aanwezigheid en thuis ook kunnen werken voor de cursus, ...

BE ontwikkelt daarom **drempelverlagende initiatieven**. Het is duidelijk dat leren met volwassen mensen in armoede een specifieke aanpak vraagt.

In samenwerking met organisaties en diensten die werken met mensen in armoede kan het leren dichterbij de mensen komen. BE kan dan een educatief aanbod uitbouwen dat inhoudelijk, didactisch en organisatorisch op maat van deze welzijnswerkingen ontwikkeld wordt. Een educatief aanbod op plaatsen waar mensen in armoede sowieso deelnemen/meewerken en waar ze zich goed voelen. Dat zijn verenigingen waar armen het woord nemen en welzijnsschakels, maar ook OCMW-groepswerkingen, groepswerkingen in CAW, projectgroepen van Samenlevingsopbouw, e.d. kunnen partners zijn.

BE en zijn structurele partners Netwerk tegen armoede en Welzijnsschakels hebben de ambitie om het aantal samenwerkingen in Vlaanderen te stimuleren. Bijzonder aan deze samenwerkingen is dat BE zijn aanbod en methodieken hierbij flexibel en op maat inzet. Bijkomend wil men streven naar drempelverlaging voor mensen in armoede naar het open aanbod van BE en eventuele andere educatieve initiatieven.

C. Krachtgericht werken = werken aan empowerment^{17 18}

Armoede en sociale uitsluiting zijn hardnekkige, structurele problemen die door de samenleving voortgebracht en in stand gehouden worden. Dit heeft grote gevolgen voor de **gevoelswereld van mensen, de zwaar gekwetste binnenkant, gevolgen op vlak van kennisopbouw en verwerven van vaardigheden**. Mensen in armoede wordt bovendien vaak de greep ontnomen over hun eigen leven en over de maatschappelijke besluitvorming.

¹⁶ Leerkansen, Formeel en informeel leren als hefboom in verenigingen waar armen het woord nemen en welzijnsschakels, Beleidsaanbevelingen van Leerkansen, juni 2015

¹⁷ Vzw De Link, visietekst op armoede, 2012 www.delinkarmoede.be

¹⁸ Vzw De Link, de kracht van ervaring, training voor tandems in armoedebestrijding in Nederland

Daartegenover resulteert een jeugd in armoede en uitsluiting ook in het noodzakelijk ontwikkelen van verschillende zaken, die we kunnen beschouwen als krachten van mensen in armoede. Deze krachten van mensen in armoede worden vaak niet of te weinig gezien of zelfs soms afgekeurd door de buitenwereld. Opmerkelijk is de ongelooflijke motivatie, draagkracht, veerkracht en creativiteit die mensen in armoede vaak hebben om hun eigen situatie en die van hun kinderen te verbeteren.

Het spreekt voor zich dat niet alle gevolgen van uitsluiting in even sterke mate aanwezig zijn bij alle mensen in armoede. Bovendien zijn niet alle gevolgen even zichtbaar. Wat wel gelijklopend is, is dat hoe meer mensen in armoede zich kunnen bevrijden van de last van hun gekwetste binnenkant, hoe meer ze hun krachten kunnen tonen en versterken. Daarom is het van groot belang om **krachtgericht te werken**.

Krachtgericht werken gaat ervan uit dat alle mensen een capaciteit tot leren, groeien en veranderen in zich dragen. Door krachtgericht werken, ontdekken mensen kwaliteiten van zichzelf die ze nooit eerder hebben kunnen ontwikkelen, waar ze zich niet bewust van waren. Dit ontdekken is van uiterst belang in leerprocessen, daar het mensen aanzet om nieuwe dingen te proberen, om te beseffen dat ze tot meer in staat zijn dan ze ooit gedacht hebben.

Krachtgericht werken (in armoede) vraagt om een integrale aanpak en om acties op verschillende niveaus die elkaar versterken. Het constructief samenwerken van mensen in armoede, opgeleide ervaringsdeskundigen, lesgevers, hulpverleners en beleidsmakers is een noodzakelijke voorwaarde om tot resultaat te komen.

De basishouding vormt het fundament van krachtgericht werken: geloof in mensen, gelijkwaardigheid, verbondenheid, dialoog-gestuurde ondersteuning en solidaire actie.

Erkenning geven vormt hierbij een basisvaardigheid en werkt verbindend.

In de eerste plaats is krachtgericht werken op zoek gaan naar herstel van verbindingen die mensen kunnen aangaan: met zichzelf, met de familie, met de omgeving, met hun netwerk, met hulpverleners, met de maatschappij, met de tijd,... Via zorgvuldige dialoog is het telkens opnieuw zoeken naar mogelijkheden van verbinding. Daarbij staat de vraag van de cursist/betrokkene centraal. Dit wordt de **horizontale beweging** genoemd waarbij onderzocht wordt welke verbindingen de persoon heeft in de maatschappij.

De lesgever zoekt aansluiting bij de kracht en de energie van de cursist, focust op wat de cursist kan en wat hij of zij graag wil. Door te proberen de cursist te versterken via dialoog (focus op krachten, inzet en mogelijkheden, waarden en doelen) en daarbinnen een probleem zijn plaats te geven, zodat de persoon meer greep krijgt op het eigen handelen en op de situatie. Dit vormt de **verticale beweging** waarbij samen onderzocht wordt waar de persoon waarde aan hecht, wat betekenis geeft, wat het leven zinvol maakt, hoe de problemen daarin te kaderen.

Zo worden mensen in armoede mee partner in hun eigen traject.

5. Literatuurlijst : Boeken en films over armoede

A. Boeken:

- De helaasheid der dingen, Dimitri Verhulst, uitgeverij Contact, 2007
- Brieven van Dikke Freddy, Erik Vlamincx, uitgeverij Halewyck
- In vrije val, Armoede in België, Bart Demyttenaere, Manteau, 2003 (te koop bij Welzijnszorg)
- Ik ben die oorbel van 2 euro, te koop bij vzw Recht-Op Antwerpen
- Waar is iedereen? te koop bij t'Hope
- Volk, Marjorie Blomme en Tom Naegels, te koop bij recht-op Antwerpen
- Schaarste, A. Shafir Sendhil Mullainathan en Eldar Shafir, Amsterdam, Maven Publishing, 2014
- Een eerlijke kans, Basisonderwijs voor kinderen in kansarmoede. Albert Jansen en Danniël Trimbos, Lannoo Campus, 2014
- Bind-Kracht in armoede, Leefwereld en hulpverlening, Lannoo, 2006
- Ervaringsdeskundige in armoede en sociale uitsluiting. Een inleiding tot de methodiek. Frans Spiesschaert, Acco, 2005 (te koop bij vzw De Link)

B. Films:

- Ça commence aujourd'hui, Bertrand Tavernier
- Raining Stones, Ken Loach
- Rosetta, Gebr. Dardenne
- Sweet Sixteen, Ken Loach
- De valies, Recht-Op (jongeren)
- Ladri di biciclette, Vittorio De Sica
- Precious, Lee Daniels
- The missing Link, a documentary by Fabio Wuytack (te koop bij vzw De Link)

C. Muziek:

- Onze rijkdom, Hans Vancauwenberg (Recht-Op)